

**RECESIJA U SVJETSKOJ EKONOMIJI I NJEN ODRAZ NA PLATNI
BILANS BIH****Milenko Stanić**

Univerzitet Sinergija

Raje Baničića bb, Bijeljina

Telefon: +387 55 21 3132

Sažetak: Sektor spoljne trgovine je, trenutno, izvor najvećih problema u BiH. Deficiti u spoljnoj trgovini, u dužem vremenskom periodu, podrivaju temelje stabilnosti bosansko-hercegovačke ekonomije. Izvoz, za sada, pokriva samo 41 % uvoza. Ostatak uvoza je pokrivan transferima iz inostranstva, doznakama naših radnika zaposlenih u inostranstvu i finansijskim transferima po osnovu stranih investicija. Kako je ključna karakteristika savremene recesije u svijetu nedostatak novca i opšti porast kamatnih stopa, postavlja se pitanje posledica na BiH ekonomiju takvih tendencija. Nema sumnje da će ti uticaji imati posebne efekte na pojedine stavke platnog bilansa.

U ovom radu je napravljena analiza promjena u pojedinim stavkama platnog bilansa i na bazi tih elemenata izvršena projekcija očekivanih trendova u BiH ekonomiji u narednom periodu. Posebna pažnja će biti posvećena promjenama u trgovinskom bilansu i s njima povezanim promjenama u kapitalnom i finansijskom računu.

Ključne riječi: recesija, trgovinski bilans, platni bilans, kapitalni i finansijski račun

Abstract: The sector of foreign trade is currently the source of major problems in BiH. The deficit in foreign trade affects the stability of BiH economy in the long run. The export covers only 41% of the import. The remainder of the import is covered by transfers from abroad, money orders from our nationals abroad and financial transfers originating from foreign investments. The key feature of current world economy recession being the lack of money and general rise of interest rates, the question raised here refers to effects that those tendencies will have in BiH. Without doubt, those influences will affect particular items in the balance of payments.

This paper presents the analysis of changes in particular items of balance of payments, and, based on those elements, projects the expected trends in BiH economy in the coming period of time. The special attention is given to changes in the trade balance and changes in capital and financial account.

Key words: recession, trade balance, balance of payments, capital and financial account

1. UVOD

U avgustu 2007. godine počela se osjećati kriza na tržištu nekretnina u SAD koja se iskazivala kroz nemogućnost otplate hipotekarnih kredita, pad cijena nekretnina, a i problemima u funkcionisanju bankarskog sistema. Ta kriza se postepeno proširila na cijeli svijet, prodrmla temelje svjetskog finansijskog sistema i dovela do usporavanje rasta realne privrede i njeno opadanje u najsnažnijim ekonomijama svijeta.

Recesija u privredi SAD-a je prenesena na tržište Evropske unije. Evropska komisija je i zvanično saopćila da je domaći proizvod EU15 u padu u drugom i trećem tromjesječju 2008. godine¹², što se u makroekonomiji uzima kao parametar za utvrđivanje recesivnog stanja u ekonomiji. Kako su zemlje Balkana po mnogim ekonomskim parametrima upućene na tržište Zapadne Evrope, očekuje se da će takvo stanje imati negativne efekte i u ovim zemljama. Takva je situacija i sa Bosnom i Hercegovinom.

¹² Recesija u evrozoni, (pristup 24.12.2008.) [dostupno na sajtu <http://www.bbc.co.uk/serbian/news>]

Ekonomska situacija u BiH je po mnogo osnova uslovljena situacijom na tržištu Evropske unije. Monetarna politika ove zemlje se zasniva na valutnom odboru i čvrstom kursu KM u odnosu na evro. EU je najveći spoljnotrgovinski partner BiH i na strani uvoza i na strani izvoza¹³. Od 1. januara 2009. BiH otpočinje implementaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. To će značiti ukidanje carina na više od 11000 proizvoda iz EU i jačanje konkurencije na domaćem tržištu. U EU radi najveći broj bosansko-hercegovačkih radnika na privremenom radu u inostranstvu. Doznakama ovih radnika u velikoj mjeri se pokriva spoljnotrgovinski deficit BiH.

Jasno je da postoji više osnova po kojima će ekonomska situacija u EU imati jasan odraz na ekonomiju BiH. Nejasna su stanovišta malog broja ekonomista i većeg broja predstavnika vlasti u BiH da se aktuelna recesija ne tiče BiH i da na nju neće imati nikakav odraz¹⁴.

2. PLATNI BILANS BiH

Pošto platni bilans mjeri obim svih transakcija jedne zemlje sa inostranstvom to će analiza ovog makroekonomskog bilansa na najbolji način pokazati moguće posledice svjetske recesije na kretanje u privredi BiH. Centralna banka Bosne i Hercegovine odgovorna je za izradu platnog bilansa BiH. Statistika platnog bilansa kompilira se u skladu sa metodologijom prezentovanom u MMF-ovom Priručniku za platni bilans, peto izdanje (BPM5). Za potrebe naše analize razmotrit će mo kretanje stavki platnog bilansa u poslednjih nekoliko godina¹⁵.

Tabela 1. – Platni bilans BiH

-u milionima KM-

Godina	PLATNI BILANS								
	Tekući račun					Kapitalni i finansijski račun			Neto greške i propusti
	Uku.	roba	usluge	dohodak	tekući transferi	Uku.	kapital. račun	finansijski račun	
2003	-2813,7	-7179,9	580,9	925,2	2860,1	2290,6	804,5	1486,1	523,1
2004	-2578,6	-7192,7	678,5	797,9	3137,7	1969,8	473,6	1496,2	608,8
2005	-2933,9	-7748,9	872,2	736,5	3206,3	2641,2	443,5	2197,7	292,7
2006	-1493,3	-6661,0	1046,2	649,1	3472,4	1256,7	457,2	799,5	236,6
2007	-2731,3	-8101,6	1135,5	571,1	3663,7	2400,3	438,7	1961,6	331,0
2008 Q1	-800,2	-2068,4	285,9	191,4	790,9	754,1	88,3	665,8	46,1
2008 Q2	-1006,9	-2434,2	390,1	142,1	895,1	995,6	99,3	896,3	11,3

Iz prethodne tabele se uočava visok deficit, u svim iskazanim godinama, u oblasti spoljne trgovine. On je rezultat mnogo manje vrijednosti izvoza iz BiH u odnosu na uvoz.

Stavka usluga platnog bilansa ima pozitivan saldo. U obračun ove stavke ulaze transportne usluge (usluge prevoza roba i putnika), putovanja (službena i privatna – turisti) i ostale usluge (komunikacione, finansijske, usluge osiguranja i usluge vlade).

Dohodak u platnom bilansu obuhvata dvije stavke: kompenzacije zaposlenim i dohodak od investicija. Prva stavka se odnosi na plate i naknade stranom osoblju angažovanom u BiH te zarade sezonskih, povremenih i privremenih radnika u inostranstvu. Dohodak od investicija se odnosi na prihode po osnovu kamata na depozite i zajmove i dohodak po osnovu direktnih

¹³ Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u trećem kvartalu 2008. godine EU je učestvovala, u spoljnoj trgovini BiH, sa 53 % na strani izvoza i 47,1 % na strani uvoza.

¹⁴ Narodna Skupština Republike Srpske je krajem 2008. godine usvojila Ekonomsku politiku za 2009. godinu u kojoj se planira rast BDP od 6,4 %, rast industrijske proizvodnje od 9,3 %, rast zaposlenosti od 2,5 %, rast izvoza od 10 % itd. Izvor: Ekonomska politika RS, Službeni glasnik RS, broj 126/08.

¹⁵ <http://www.cbbh.ba>

stranih ulaganja. Ova stavka u platnom bilansu ima pozitivan iznos, prije svega, zbog velikog broja stranog osoblja koji duže borave u zemlji po osnovu brojnih međunarodnih misija.

Stavka tekućih transfera ima značajan pozitivan iznos koji na godišnjem nivou prelazi 3 milijarde KM. Ova stavka obuhvata donacije vladi iz inostranstva, novčane pošiljke iz inostranstva građanima BiH od rodbine, tu je i pomoć povratnicima kao i doznake penzija iz inostranstva.

Tekući račun koji pokazuje odnos priliva i odliva sredstava po osnovu roba, usluga i jednostranih transfera, je permanentno u deficitu i on 2007. godine iznosi 2 milijarde i 731 milion KM. Rezultat je iskazanog debalansa u spoljnotrgovinskom bilansu koji nije u cjelini pokriven iskazanim suficitom u stavkama usluga, dohotka i transfera.

Debalans tekućeg računa se pokriva stavkama kapitalnog i finansijskog računa i ove stavke iskazuju pozitivan iznos u posmatranom periodu. Kapitalni račun obuhvata kapitalne transfere sektora vlade i stanovništva u nenovčanom obliku (automobili, oprema, aparati za domaćinstvo). U finansijski račun uključeni su tokovi investicija (direktne, portfolio i ostale investicije) i promjene međunarodnih rezervi (devizne rezerve, monetarno zlato i rezervne pozicije kod MMF i specijalna prava vučenja).

3. RECESIJA I STAVKE PLATNOG BILANSA

Za potrebe ove analize potrebno je obratiti posebnu pažnju na pozicije platnog bilansa koje su vrijedonosno najviše i najsnažnije izložene uticaju spoljnih recesivnih trendova. Bez namjere da se zanemari značaj i drugih stavki platnog bilansa, procjenjujemo da je potrebno posebnu pažnju obratiti na poziciju robe, tekućih transfera i finansijskog računa, pri čemu treba imati u vidu činjenicu da je u dosadašnjem periodu na poziciji robe ostvarivan najviši nivo deficita, a njegovo pokrivanje je obezbjeđivano, u najvećoj mjeri, suficitom na stavci tekućih transfera i finansijskih računa.

Tabela 2. - Dinamika izvoza i uvoza u BiH¹⁶

-u milionima KM-

Godina	Izvoz roba	Uvoz roba	Saldo izvoza i uvoza roba	Pokrivenost uvoza izvozom u %
2003	2323	8319	- 5996	27,9
2004	2819	9306	- 6487	30,3
2005	3783	11179	- 7395	33,8
2006	5164	11389	- 6224	45,3
2007	5937	13899	- 7962	42,7
2008	6711	16286	- 9574	41,2

Podaci u tabele 2 najupečatljivije pokazuju probleme u spoljnoj trgovini. U narednom periodu treba očekivati značajnije promjene na stavkama uvoza i izvoza roba. Održavanje ovako visokog deficita više neće biti moguće. Ključne stavke kojima je finansiran deficit, prilivi novca iz inostranstva, biće smanjene. Ranije stope rasta izvoza i uvoza biće zaustavljene, realno je očekivati njihovu stagnaciju i umanjeње u narednom periodu.

BiH izvoz će biti smanjen zbog recesije u zemljama ključnim spoljnotrgovinskim partnerima. Smanjenje ukupne tražnje na tim tržištima neminovno će značiti i umanjeње mogućnosti prodaje roba domaćih proizvođača. Prvi trendovi u tom smislu već su vidljivi u

¹⁶ Bilten br. 4/2007. Centralna banka BiH, str. 186. Za 2008. godinu preuzeti podaci iz saopštenja Agencije za statistiku BiH.

posljednjem kvartalu 2008. godine¹⁷. Smanjenje izvoza dovodi do otpuštanja radnika u izvoznim preduzećima¹⁸.

Pad izvoza prati pad uvoza kao posledica manje platežne mogućnosti preduzeća i stanovništva. Visoka tražnja u prethodnom periodu bazirana je na finansijskim transferima iz inostranstva i na kreditnom zaduženju stanovništva i privrede kod banaka i mikrokreditnih organizacija. Upravo u ovom sektoru nastale su prve vidljive restrikcije kao posledica recesije u inostranstvu. Nepovjerenje domaćeg stanovništva u bankarski sistem, koje ima svoju istorijsku dimenziju, manifestovalo se u povlačenju velikog iznosa depozita sa računa banaka¹⁹. Logična posledica ovakvih trendova je umanjenoje kreditnih aktivnosti finansijskog sektora i rast kamatnih stopa²⁰.

Tekući transferi su stavka sa najvećim pozitivnim saldom u tekućem bilansu. Veliki broj izbjeglica iz BiH koji rade u inostranstvu šalju značajan iznos deviznih doznaka kojima se pokriva veća potrošnja stanovništva iznad domaćih primanja. Ovaj iznos se povećava doznakama inostranih penzija rezidentima u BiH. Domaća statistika nema preciznih podataka o ovim iznosima pa se pored prikupljenih podataka, iz različitih izvora, koriste i procjene.

U narednom periodu treba očekivati smanjenje ovih doznaka, kao posledica smanjenja zaposlenosti u inostranstvu i po tom osnovu smanjenja prihoda ove kategorije radnika. Ta konstatacija se odnosi na izbjeglice iz BiH koji već duži vremenski period borave u inostranstvu, ali i na sezonske radnike koji na bazi radnih dozvola povremeno rade u inostranstvu²¹. Donacije iz inostranstva sektoru vlade permanentno se umanjuju. Realno je očekivati nastavak tog trenda, a vjerovatno i njegovo ubrzanje zbog recesije u svijetu.

Svjetska recesija će posebno imati odraz na kretanje finansijskog računa. Posebno će se to odnositi na umanjenoje stranih investicija u BiH. U toku 2007. godina po ovom osnovu u BiH je stigao najveći iznos finansijskih sredstava.

*Tabela 3. – Tokovi direktnih stranih investicija u BiH²²
-u milionima KM-*

Godina	Iznos direktnih stranih ulaganja	Učešće SDI u BDP
2003	330,8	2,28
2004	1209,3	7,66
2005	474,8	2,80
2006	356,8	1,87
2007	2393,8	11,06

¹⁷ U novembru 2008. godine izvoz iz Republike Srpske je smanjen za 12,5 % a uvoz za 17,7 % u odnosu na oktobar. Izvor: Izvoz smanjen za 12,5 %, pristup 29.12.2008 [dostupno na sajtu [http:// www.capital.ba](http://www.capital.ba)]

¹⁸ Fabrika Glinice u Zvorniku je smanjila proizvodnju i otpustila 245 radnika. ASA Holding Sarajevo je otpustila 200 radnika. Slična situacija je i sa više drugih preduzeća, koja su poslovala sa inostranstvom, iz sektora metalske, drvne, tekstilne i kožarske industrije. Izvor: www.capital.ba

¹⁹ Procjenjuje se da se radi o 818 miliona KM koje su podignute u oktobru, 2008. godine i čine 6 % od ukupnih depozita.

²⁰ U septembru 2008. godine prosječne kamatne stope na kratkoročne kredite iznose : za preduzeća 6,93 %, stanovništvo 9,8 % i veći su za 10 i 47 b.p. u odnosu na stanje u junu mjesecu. U istom periodu su porasle kamate i na dugoročne kredite : za preduzeća one iznose 8,44 %, stanovništvo 9,43 % i veće su za 34 i 32 b.p. u odnosu na stanje u junu 2008. godine, Bilten 3. Centralna banka BiH, str. 65.

²¹ Već je umanjena kvota radnih dozvola za 2009. godinu u Sloveniji, u kojoj radi najviše radnika iz BiH, sa 32000 na 24000. Najave o smanjenju kvota radnih dozvola stižu iz Hrvatske, Ruske Federacije i drugih zemalja. Izvor: Prvi put u dvije godine povećan broj nezaposlenih, (pristup 29.12.2008) [dostupno na sajtu <http://seebiz.eu>].

²² Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994 do 31.12.2007. godine, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Sarajevo, str. 17.

Prve procjene govore da će se 2008. godina završiti sa 700 miliona KM SDI. To je značajno smanjenje ovih sredstava u odnosu na 2007. godinu. U tekućoj godini iznos SDI će vjerovatno nastaviti trend smanjenja.

4. ZAKLJUČAK

Izvršena analiza, na bazi predloženih pokazatelja iz platnog bilansa, pokazuje da će recesija u BiH ekonomiji, koja se osjetila krajem 2008. godine, u toku 2009. godine eskalirati. Sa velikom sigurnošću se može prognozirati nastavak bankarske krize, veliko usporavanje stranih investicija, te teškoće u poslovanju naših najvećih izvoznika. Kriza u velikim sistemima izazvat će "domino efekat" tako da će doći do osjetno slabijeg punjenja budžeta i svega onog što je sa tim povezano. Pod pritiskom manjka novca i manje kupovne moći građana, rast će i rizik od mogućeg otpuštanja radnika.

Kako procjene američkih ekonomista govore da će do poboljšanje stanja u ovoj zemlji doći tek krajem 2010. godine, a imajući u vidu vremenski razmak od nastanka recesije u SAD i vremena ispoljavanja prvih recesivnih trendova u BiH, realno je očekivati da će do ozdravljenja BiH ekonomije doći tek krajem 2011. godine. Pred nama su dvije godine zamiranja već ranije umrtnjene bosanskohercegovačke ekonomije.

LITERATURA

- [1] Ekonomska politika RS, Službeni glasnik RS, broj 126/08
- [2] Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994 do 31.12.2007. godine, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Sarajevo, 2007.
- [3] Bilten br. 4/2007. i br. 3/2008. i <http://www.cbbh.ba>, Centralna banka BiH [4] Recesija u evrozoni, (pristup 24.12.2008.) [dostupno na sajtu <http://www.bbc.co.uk>]
- [5] Izvoz smanjen za 12,5 %, (pristup 29.12.08) [dostupno na sajtu <http://www.capital.ba>]
- [6] Prvi put u dvije godine povećan broj nezaposlenih, (pristup 29.12.2008.) [dostupno na sajtu <http://seebiz.eu>]